

РОЗШИРЕННЯ СФЕР ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОЦТВА м. ОДЕСИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

(за матеріалами державного архіву Одеської області)

Стаття присвячена аналізу сфер професійної діяльності жінок м. Одеси в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. З'ясовано, що з другої половини 70-х років ХІХ ст. жіноцтво, більшою частиною міщанки, починають відкривати приватні підприємства. Можемо констатувати факт, що урбанізація вплинула на зміну соціостатевих ролей в суспільстві.

Ключові слова: жіноцтво, підприємницька діяльність, Одеса.

Одним із провідних напрямків сучасної української історичної науки є гендерна історія. Важливе місце в ній належить питанням професійної діяльності та зайнятості жіноцтва. Об'єктивна оцінка становища жінок вдома, на роботі та суспільстві на сьогоднішній день можлива за умови врахування досвіду минулого. Друга половина ХІХ ст. характеризується активним технічним прогресом, що сприяло залученню жінок до різних сфер професійної діяльності. Але в ХІХ ст. жінки все ще залишалися викресленими з публічної сфери.

Серед українських історично-культурологічних жіночих студій умовно можна виділити два напрями: перший репрезентують роботи, що висвітлюють участь і роль жінок в історичному процесі, у загальноцивілізаційних культурних змінах; другий тематично є набагато вужчий – це публікації, присвячені історії суспільно-політичного руху за рівноправність жінок [11, с. 42-43].

Метою дослідження є аналіз підприємницької діяльності жінок в місті Одесі в другій половині ХІХ – початку ХХ ст.

Одним із визначальних чинників, що зумовив глибинні зміни суспільного становища жінок, був розвиток виробництва. Первісне нагромадження капіталу, перехід до промислової епохи супроводжувалися, окрім всього іншого, безконтрольним визиском праці жінок та дітей. Якщо феодальні цехи послідовно й системно забороняли жінкам вступати в ці ремісничі фахові корпорації, то мануфактурне та згодом промислове виробництво широко відкрило двері перед жінками й дітьми і там радо наймали їх на роботу. Впродовж майже всього ХІХ ст. праця жінок на виробництві з позиції офіційного законодавства була майже не регламентованою [2, с. 183].

Згідно з поглядами традиційної історіографії, жінки у другій половині ХІХ ст. займалися переважно педагогічною діяльністю та домашнім господарством. Жінці в місті було досить важко знайти собі достойну та добре оплачувану роботу. Більш того, відсутність загальнодоступної жіночої професійної освіти лише підкреслювала наявність гендерної дискримінації щодо професійної діяльності жіноцтва в тогочасному суспільстві. Навіть російський дослідник ХІХ ст. С. Шашков у своїй праці “Історія руської жінки” (1879) зазначав, що жіночі гімназії не дають жінкам засобів не лише для розширення сфери жіночої праці, але навіть для покращення професій, які були доступні жінкам [13, с. 287].

Як зазначає О. Маланчук-Рибак, урбанізація теж вела до помітних змін соціостатевих структур виробничо і професійно зайнятого населення. Одним із наслідків розвитку міської культури була поступова зміна гендерних культурно-поведінкових стереотипів, “еталонних” уявлень про “жіноче” та “чоловіче” [11, с. 42-43]. Тенденцію зміни соціостатевих ролей під впливом урбанізації підкреслює і Н. Земзюліна [10, с. 86].

Матеріали Державного архіву Одеської області (далі ДАОО) демонструють, що починаючи з другої половини 70-х років XIX ст., жінки починають відкривати власні приватні підприємства. Для того, щоб одержати дозвіл на відкриття їх, необхідно було отримати згоду декількох державних інстанцій: Лікарське Управління, Поліцейське Управління та Міська Управа. Кінцеве рішення щодо відкриття підприємств приймав Одеський градоначальник. Треба зазначити, що переважна більшість листів до Одеського градоначальника на відкриття певних закладів надходила від міщанок.

Показовою є справа про відкриття дворянкою Розалією Недзялковською парової пральні [1]. Лист-прохання на дозвіл поставити паровий котел в будинку почесного громадянина Івана Івановича Авчинникова було подано Одеському градоначальнику 11 грудня 1876 р. Після огляду даної споруди інженером статським радником Вейтко було сформульовано декілька пунктів, обов'язкових для виконання:

1. Паровий котел необхідно відділити від пральні кам'яними стінами.
2. Димова залізна труба має мати іскростримуючий ковпак.
3. Якщо паровик високо тиску, то його потрібно випробувати до відкриття пральні згідно 44 ст. XI Тому Законів.
4. Використання пристрою для парової пральні має бути під наглядом техніка [1, арк. 4].

Лікарське Управління не мало жодних претензій для відкриття пральні. Одеським головою була висунута єдина вимога підняти димову трубу пральні над дахами сусідніх будинків, яка і була виконана Розалією Недзялковською. Проте не всіх задовольняло сусідство з пральнею, тим більше для прання сифілітичної лікарняної білизни. Так, ктиторами і прихожанами Одеської Новобазарної синагоги було подано лист-прохання Одеському градоначальнику з про-

ханням закрити пральню через такі причини: заклад через використання паровика міг заразити вихідними парами повітря, що негативно відобразиться на людях, які постійно відвідують синагогу. Більш того через сусідство з “живими приміщеннями” може бути нанесено нещастя обивателям від випадкового розриву паровика [1, об. арк. 14]. Лікарське Управління не знайшло причин для закриття пральні, зазначивши, що заразитися можна лише від безпосереднього контакту з матерією, але не від пару. Дозвіл від Одеського поліцеймейстра на відкриття пральні було отримано 13 лютого 1877 р. Таким чином, ми бачимо, що жодних перешкод з боку державних інстанцій не було. Хоча треба зазначити, що прання білизни належало все ж таки до більш “жіночої” прерогативи.

Розглянемо справу з більш “універсальною” сферою професійної діяльності. Так, Кейлою Черашкіною було подано лист-прохання до Одеського градоначальника на відкриття в її будинку фруктово-горілчаного заводу (24 квітня 1880 р.) [2]. Дозвіл від Лікарського Управління було отримано 14 травня 1880 р., від Одеського поліцеймейстра – 30 травня 1880 р., а від Одеського міського голови – 25 червня 1880 р. Як ми бачимо, оформлення всіх документів не займало більше двох місяців.

Матеріали ДАОО свідчать також про певні успіхи жінок у сфері торгівлі. Так, кременчуцька міщанка Сура Маслокова в 1887 р. отримала дозвіл на відкриття складу для роздрібної торгівлі петролеумом [5], але з умовою на зберігання не більше 30 пудів керосину. Проте це свідчить не про певні утиски, а про виконання норм пожежної безпеки. Одеська міщанка Пелагея Мемедова отримала дозвіл на відкриття фабрики для виготовлення халви та рахат-лукуму в 1891 р. [7]. Єдиною умовою з боку Лікарського інспектора було влаштування в приміщенні, призначеному для фабрики, водостічної труби, яку і було встановлено. Особливістю

цієї справи є більша тривалість у часі, яка була пов'язана з більшою кількістю паперів (дозвіл Ремісничої Управи). Міщанкою Мар'єм Схоцькою було отримано дозвіл на відкриття заводу для виготовлення “гарної” олії холодним способом у 1901 р. [8].

Одеська міщанка Гольда Цаузмер у 1887 р. отримала після смерті свого чоловіка дозвіл на виготовлення спиртового лаку та політурки холодним способом [4, об. арк. 4]. Вже в 1893 р. цей заклад Гольдою Цаузмер було продано одеському міщанину Менделю Зборовському [4, арк. 6], якому потрібно було отримати дозвіл тих самих державних інстанцій (інженер-архітектор, Лікарський інспектор, міська управа) для відкриття закладу для виготовлення спиртового лаку та політурки холодним способом. Цей прецедент засвідчує факт рівноправності чоловіків і жінок у можливості реалізувати себе у будь-якій сфері професійної діяльності.

Початок опанування більш чоловічими сферами професійної діяльності ми можемо розглянути на прикладі справи Олександри Падакіної [6]. Так, дружиною колезького асесора Олександрю Падакіною було подано лист-прохання Одеському градоначальнику на дозвіл видобувати “дикарний” щебінь на спадковому хуторі 24 травня 1889 р. Для видобутку необхідне технічне зобов'язання інженера-техніка, яке було отримано строком до 1 червня 1890 р. У лютому 1891 р. Олександрю Падакіною знову було подано лист-прохання до Одеського градоначальника на дозвіл для відновлення робіт в каменоломні. Процедура була та сама і вже 9 лютого 1891 р. було отримано повторне технічне зобов'язання інженера-техніка строком до 1 жовтня 1891 р. Найбільш цінними для нас є справи про видачу Шпаковой та Ніколаєвой дозволу на відкриття каменоломні (1886 р.) [3] та клопотання Марії Ходаковської та Олександри Сумарокової про дозвіл їм на улаштування та відкриття парового мукомельного млину (1901 р.) [9]. Розглянемо їх детальніше.

Одеська міщанка Ірина Шпакова та маяцька міщанка Дарія Ніколаєва надіслали лист прохання Одеському градоначальнику на дозвіл видобувати каміння в закритих каменоломнях, які їм належать. До листа додавалися дві копії плану та технічне зобов'язання штейгера Бурта строком на один рік (з 17 липня 1886 р. до 17 липня 1887 р.). Цей дозвіл було ними отримано. Вже 6 вересня 1891 р. бобруйською міщанкою Лібою Шерман було подано Одеському градоначальнику лист-прохання на видачу дозволу на видобуток каміння підземним способом [3, арк. 3]. Видобуток каміння мав проходити на землі, орендованій у Дарії Ніколаєвої. До цього листа додавався договір між Дарією Ніколаєвою та Лібою Шерман, завірений нотаріусом. У договорі визначався розмір орендованої землі, плата за найм, умови, згідно з якими Ліба Шерман могла видобувати каміння та реалізовувати його [3, арк. 4]. Дозвіл на видобуток каміння Лібою Шерман було отримано.

Одеською міщанкою Марією Ходаковською та її дочкою дворянкою Олександрою Сумароковою 2 листопада 1901 р. було подано Одеському градоначальнику лист-прохання на відкриття млину. Особливістю цієї справи є наявність договору між матір'ю та дочкою, в якому Марія Ходаковська делегувала всі права на володіння і розпорядження власним майном Олександрі Сумароковой [9, арк. 2]. Дозвіл Одеського лікарського інспектора було отримано 23 січня 1902 р. Одеська міська Дума теж не мала жодних перешкод для дозволу на право відкриття парового мукомельного млину (29 січня 1902 р.). Старшим фабричним інспектором Херсонської губернії був проведений огляд парового котлу та надано дозвіл для його встановлення. І вже в березні 1902 р. жінкам надано свідоцтво на відкриття млину. Ці справи свідчать про те, що жінки були суб'єктами цивільного права.

Джерела засвідчують, що найбільша кількість архівних справ належить до 80-х років XIX ст., ми можемо припустити, що саме в цей час формується новий тип жінки, більш

активної, самостійної матеріально, незалежної та сильної. Жінки мали можливість продемонструвати себе також в якості керівника.

Таким чином, матеріали Державного архіву Одеської області продемонстрували, що урбанізація сприяла зміні соціостатевих ролей у тогочасному суспільстві. Жіноча освіта не давала практичних навиків для галузевої професійної діяльності. Проте з другої половини 70-х років XIX ст. жінки, в основному міщанки, почали отримувати дозволи на відкриття фабрик та заводів, виробництво певних продуктів та матеріалів, каменоломень, складів тощо. Також спостерігалось розширення ринку торгівлі, бо всі матеріали та продукти призначалися на продаж. Тому ми можемо констатувати, що з другої половини XIX ст. жінки м. Одеси значно розширили сфери своєї професійної діяльності.

Перспективою подальших досліджень можуть стати питання пов'язані з аналізом діяльності жіночих товариств на півдні України в другій половині XIX – початку XX ст.

Korolevska Y. Y.

**WIDENING OF SPHERES PROFESSIONAL ACTIVITY
OF WOMEN CITY ODESSA IN THE SECOND HALF
XIX – AT THE BEGINNING OF THE XX cc.
(according to materials of state archive of Odessa's region)**

Summary

The article is devoted to the analysis of the spheres of professional activity of women city Odessa in the second half XIX – at the beginning of the XX cc. In the second half of the 70s years of XIX century bourgeois women had began to create private business. The urbanization has affected on change of gender roles in a society.

Key words: *women, business activity, Odessa.*

**РАСШИРЕНИЕ СФЕР ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЖЕНЩИН Г. ОДЕССЫ ВО ВТОРОЙ
ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.** (по материалам
государственного архива Одесской области)

Реферат

Статья посвящена анализу сфер профессиональной деятельности женщин г. Одессы во второй половине XIX – начале XX вв. Выяснено, что со второй половины 70-х гг. XIX века женщины, в основном мещанки, начинают открывать частные предприятия. Можно констатировать факт, что урбанизация повлияла на смену социополовых ролей в обществе.

Ключевые слова: женщины, предпринимательская деятельность, Одесса.

Джерела та література

1. Державний архів Одеської області (далі ДАОО). — Ф. 2. — Оп. 3. — Спр. 707. — 20 арк.
2. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 3. — Спр. 864. — 6 арк.
3. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 3. — Спр. 1503. — 8 арк.
4. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 3. — Спр. 1618. — 11 арк.
5. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 3. — Спр. 1706. — 2 арк.
6. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 3. — Спр. 1962. — 7 арк.
7. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 3. — Спр. 2154. — 14 арк.
8. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 3. — Спр. 2947. — 13 арк.
9. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 3. — Спр. 2987. — 19 арк.
10. Земзюліна Н.І. Велика реформа 1861 р. і актуалізація “жіночого питання” в Російській імперії / Н.І. Земзюліна // Проблеми історії України XIX — початку XX ст. Випуск XVIII. — Київ: Інститут історії України, 2011 р. — С. 85-90.

11. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ – першої третини ХХ ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст: Монографія / Оксана Маланчук-Рибак. — Чернівці: Книги – ХХІ, 2006. — 499 с.
12. Маланчук-Рибак О. Жіночий рух як ідеологія і практика суспільних змін / Оксана Маланчук-Рибак // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. / Оксана Маланчук-Рибак. — К.: “К.І.С.”, 2004. — С.182–218.
13. Шашков С.С. История русской женщины / С.С. Шашков. — [2-е изд. испр., доп.]. — С.-Петербург: Типография А.С. Суворина. Эртелев пер., д. 11-2, 1879. — 370 с.

Кравченко О. В.

УДК 94 (477.7): 06.058+347.642 «18/19»

ТОВАРИСТВА ОПІКИ НАД ДІТЬМИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (друга половина ХІХ-початок ХХ ст.)

У статті аналізується процес створення добродійних товариств опіки над дітьми на Півдні України. Показана їх спеціалізація. Досліджено основні напрями діяльності товариств допомоги неповнолітнім.

***Ключові слова:** Діти, добродійне товариство, опіка, придулки, неповнолітні, патронат.*

Історія добродійного руху в Російській імперії ХІХ – початку ХХ ст. привернула до себе дослідників на початку 1990-х рр. Розпочалось вивчення діяльності окремих меценатів, розглядалася добродійність різних родин та організацій. Важливе історичне значення, на наш погляд, має